

Tie aviottoman lapsen äidiksi

Kun puhutaan aviottomaan lapseen joh-
taneesta suhteesta menneinä aikoina, niin
ihmisille tulee ensimmäiseksi mieleen
kaunis ja köyhä maalaisneito, joka syystä
tai toisesta päätyy itseään ylempisää-
tyisen miehen käsivarsille. Seurauksena
luvattomasta suhteesta on avioton lapsi.
Lapsen äitiä kohtaa ihmisten ylenkatse ja
hänen elämänsä on pelkkää kärsimystä.
Kuva on äärimmäisen sitkeään piirtynyt
mieliimme, kiitos Suomi-filmien. Myös
1900-luvun alun kirjallisuus (Hella Wuolijoki, Minna Canth, Maila Talvio) on lo-
puttomasti toistanut myyttiä jyrkän epä-
säätyisistä ja tuhoontuomitusta rakkau-
desta. Kirjallisuuden perimmäinen tarkoi-
tus oli tuoda esiin 1900-luvun alun yh-
teiskunnan epäkohtia räikeimmillään.
Viaton neito rinnastui köyhään väestön-
osaan, jota herrat, isännät ja tehtaan-
johtajat säälimättä riistivät. Köyhän nai-
sen ja ylempisäätyisen miehen suhteella
haluttiin kuvata ongelmia koko silloises-
sa yhteiskunnassa.

Tarinat ja todellisuus

Toki epäsäätyisiä rakkaussuhteita syntyi
säätyjakoisessa yhteiskunnassa. Rikkaat
miehet saattoivat häikäilemättä hyväksi-
käyttää turvattomia köyhiä naisia. Isäntä,
joka pakotti piian kanssaan sukupuoli-
yhteyteen, jäi kansan mieleen ja tapauk-
sesta kerrottiin pitkään, jopa vuosikym-
meniä. Silloin helposti unohtuu, että oli
paljon isäntiä, jotka eivät maanneet pii-
kojaan. Täysin tuulesta temmattua on
väittää, että isännillä olisi Suomessa ollut
kautta historian jokin isäntävallan suoma
ensiyönoikeus talon uusiin piikatyttöihin.
Pikemminkin tilanne oli kokonaan päin-

vastoin. Oman talon piikoihin kajoami-
nen tuli isännille erityisen kalliiksi. Laki
kielsi sen, koska piika kuului isännän
suojelukseen. Todisteita sille, että piikoja
olisi säännöllisesti hyväksikäytetty, ei
ole.

Vähemmistö Suomessa syntyneistä
aviottomista lapsista sai alkunsa maalais-
tytön/piian ja herran/isännän suhteesta.
Suurin osa syntyi tavallisen köyhemmän
kansan keskenään solmimista suhteista.
Ihmiset tiesivät ja hyväksyivät säätyrajat.
He pyrkivät seurustelemaan omista
piireissään. Säätyläismiehen ja piian rak-
kaussuhde on kuitenkin romanttisempi,
traagisempi ja kiintoisampi kuin piian ja
rengin keskenään solmima luvaton suhde.
Jälkimmäisestä on huomattavasti vai-
keampi kirjoittaa suurten massojen ro-
manttista elokuvaa tai romaania. Ja ehkä-
pä aviottoman lapsen jälkeläinen saattoi
salaa jopa toivoa, että isä olisikin se kar-
tanon herra eikä kartanon palveluksessa
piipahtanut renki... Moni sukututkijakin
saattaa mielessään toivoa, että aviotto-
man esivanhemman kautta avautuisi ko-
mea aatelineen sukupuu.

Aviottomien lasten äitien kohtelu
muuttui kovemmaksi vasta tultaessa
1800-luvulle. Aviottoman lapsen synnyt-
tänyt nainen nähtiin tällöin säätyläistön
keskuudessa "huonona naisena". Aika-
kauden käsityksen mukaan kunnon nai-
nen ei anna periksi miehen houkutuksille
missään olosuhteissa. Kun nainen siis
synnytti aviottoman lapsen, hän todisti
että oli moraaliltaan epäilyttävä. Tällaista
naista sopi siis rankaista ja ylenkatsoa.
Sääli ja avunanto olivat monien mielestä
siveettömyyteen rohkaisemista. Perim-
mäisiä syitä yksittäisen aviottoman lap-
sen syntymälle ei kysely. Naisen oli sää-

tyläistön katsannossa oltava puhdas neitsyt ennen avioliittoa.

Köyhempi kansa säätyläistön alapuolella eli kuitenkin omaa elämäänsä omissa askareissaan ja paljon karummasa todellisuudessa. Sen moraalikäsitteet poikkesivat säätyläistön itselleen ja myös kansalle asettamista ihanteista. Tavallinen kansa suhtautui paljon laveammin aviottomiin lapsiin ja heidän äiteihinsä. Tärkeintä oli se, miten ja millaisesta suhteesta lapsi oli saanut alkunsa. Tässä tehtiin tarkkoja eroja. Säätyläistö itse eli 1800-luvulla kaksinaismoralismin vankina. Prostituutio suorastaan kukoisti kaupungeissa porvarillisen perheihanteen vastapainona. Tällaisista asioista ei kuitenkaan puhuttu julkisesti sen ajan lehdistössä tai kahvipöydissä.

Aviottomien lasten vanhemmat

Vielä 1700-luvulla kaikki aviottoman lapsen synnyttäneet naiset päätyivät kärkeille, koska sukupuoliyhteys ilman avioliittoa määriteltiin rikokseksi. Isän nimi ei silti aina tullut käräjillä esille. Toisinaan miehestä löytyy maininta tuomiokirjoista. Aviottoman lapsen isän nimi ei aina selviä mitään kautta, koska nainen ei välttämättä hakenut elatusta lapselleen. Käräjäkirjoista voidaan toki tutkia esimerkiksi 1800-luvun lopulla aviottoman lapsen elatukseen liittyviä juttuja ja selvittää, keitä olivat aviottomien lapsen isät. Näin on paljon tehtykin. Tällöin unohtuu kuitenkin helposti se, että elatusta kannatti naisen yrittää vain silloin, jos lapsen isällä oli varallisuutta. Näin käräjille päätyivät etupäässä talollismiehet. Tästä syntyy vääristynyt kuva siitä, että aviottomia lapsia syntyi etupäässä talollismiesten ja piikojen epäsääteisistä suhteista. Suurinta osaa salavuoteustapauksista ei 1800-luvun lopulla viety käräjille, sillä köyhältä mieheltä ei kannattanut elatusrahoja odottaa. Mies saattoi myös olla livistänyt muualle jo ennen lapsen syntymää. Ja voi olla niinkin, että

nainenkaan ei aina ollut ihan tarkkaan selvillä lapsen isän tarkoista henkilö-tiedoista. Lemmenliekki on voinut leimahtaa ja sammua varsin nopeasti.

Aviotonta syntyvyyttä kasvattivat jo varhain 1700-luvun Hämeessä nimenomaan samansäätyisten suhteista syntyneet lapset. Ero aviolapseen saattoi käytännössä olla täysin olematon. Varsinkin 1800-luvulla yleistyi ns. "susiparina" eläminen. Vanhemmat elivät ja asuivat yhdessä ja lapsia syntyi tasaiseen tahtiin. Tai sitten pari tapaili toisiaan säännöllisesti vaikka asuikin eri paikoissa. Vain vihille ei katsottu tarpeelliseksi mennä. Aviottoman lapsen isännimeä ei juurikaan merkitty enää 1800-luvulla syntyneiden luetteloon. Lapsi tuli vain äidin nimelle. Tutkimassani Hauhon pitäjässä isät kirjattiin jopa harvinaisen tarkasti syntyneiden luetteloon aina 1800-luvun alkupuolelle asti. Hauholla vuosina 1770–1815 enemmistö aviottomien lasten isistä oli renkejä. Toiseksi eniten oli talollisten poikia, ja useimmiten he olivat perheidensä nuorempia poikia. Renkien määrä alkoi lisääntyä erityisesti 1800-luvun alussa. Ei ole syytä epäillä aviottomien lasten isistä annettuja tietoja. Luotettavuutta lisää se, että aviottomien lasten isiksi merkittyjä löytyy kaikista säätyryhmistä aatellisista renkeihin. Jos lapsen isästä oltiin epävarmoja, niin isän nimen kohta voitiin jättää tyhjäksi.

Nykyihminen saa kirkollisten lähteiden perusteella usein mielikuvan siitä, että nainen eli koko elämänsä aviottoman lapsensa kanssa yksin ja oli joutunut jottenkin satunnaissuhteen seurauksena rasakaaksi. Heidän nimensä edessä oli koko ajan tuomitsevat kirjaimet "qp" (kvinnsperson = naisihminen). Mitään muuta "titteliä" heillä ei useinkaan näe. Tausalla on kuitenkin saattanut olla pitempi-aikainen suhde, joka vain ei näy missään kirjoissa tai kansissa. Ihmiset merkitsi kirjoihin usein muualta muuttanut pappi, jolla oli omat näkemyksensä seurakuntalaistensa asemasta ja säädystä. Todellisuus kirkonkirjojen takana ei aina ollut

yksinkertainen. Ihmiset eivät noudattaneet kirkonkirjojen merkintöjä. He tuskin olivat niistä edes tietoisia. Pappi ei esimerkiksi välttämättä pysynyt vilkkaan muuttoliikkeen perässä. Rippikirjan perimmäinen tarkoitus oli tilastoida ihmisiä. Ei ollut aina edes tarpeen pyrkiä äärimmäiseen tarkkuuteen yksittäisen ihmisen asuinpaikoista tai säädystä tietynä hetkenä.

Piika vai talontytär?

Kirkonkirjojen merkinnät kertovat yhtä paljon papista kuin seurakuntalaisista. Hyvä esimerkki on Hauhon kirkonkylän Mikon lampuotitilan Kirsti Mikontytär. Kirsti synnytti vuonna 1770 aviottoman lapsen, joka kastettiin Marketaksi. Isä oli Mikon lampuotitilan renki Martti Tanelinpoika. Kirstillä on syntyneiden luettelossa vain merkintä "qp", kuten kaikilla aviottoman lapsen synnyttäneillä naisilla. Rippikirjasta Kirsti Mikontytär löytyi merkittynä tilan palvelusväen joukkoon. Samoin hän löytyi mm. Tuittulan Nukarin rusthollista, kirkonkylän krouvarilta ja Heiskalasta aina talon palkollisten joukosta. Kirstille syntyi Nukarilla vielä toinenkin avioton lapsi vuonna 1782. Hänet siis mieltää selkeästi piiaksi, joka normaaliin tapaan vaihtaa palveluspaikkaa.

Kuitenkin tarkempi genealoginen tutkimus paljasti, että Kirsti olikin syntyisin Mikon lampuotitalontytär. Hän jäi jo nuorena orvoksi vanhempien kuoltua ja eli osana veljensä perhettä. Pappi oli vielä ennen aviottoman lapsen syntymää merkinnyt Kirstin talontyttäreksi, mutta aviottoman lapsen synnyttyä pappi "pudotti" hänet palkollisten joukkoon. Kaikki muutkin talot, joissa Kirsti vuoden 1770 jälkeen asui, paljastuivat sukulaisaloiksi. Nukarin rusthollin emäntä ja kirkonkylän krouvin emäntä olivat molemmat hänen sisariaan. Heiskalassakin asui Kirstin sisarenmiehen sukua. Voimmekin nyt miettiä kokonaan uudelleen Kirstin asemaa näissä taloissa. Oliko hän

sittenkään tavallinen palkollinen? Halusiko Kirsti itsekkin olla enemmän rusthollin emännän sisar kuin mökkiläisen vaimo? Voisiko olla, että hän kenties itse osittain päätti olla avioitumatta, koska samansäätyistä aviomiestä ei löytynyt? Näin hän säilytti säätyasemansa. Emme tietenkään saa lopullista vastausta mutta asiat saattoivat olla erittäin monimutkaisia sääty-yhteiskunnassa.

Esiaviollisuus

Kansan moraalissa avioton lapsi ei välttämättä ollut paheksuttava asia. Asian ratkaisi aina suhteen laatu. Ehkä kaikkein tuomitsevin aika aviottomia lapsia ja heidän äitejään kohtaan on ollut vasta 1900-luvulla. Mikäli kaksi ihmistä olivat 1700-luvulla ja sitä ennen tehneet yhteisen päätöksen avioliitosta ja yhteiselämästä, niin asia oli selvä. Jos myös vanhemmat ja koko yhteisö hyväksyivät tämän suhteen, niin juuri mikään ei estänyt aloittamasta sukupuolielämää. Jos mies hylkäsi naisen, niin yleinen paheksunta kohtasi miestä. Tilanne oli kokonaan toinen, jos nainen solmi suhteen lupia kyselemättä sellaiseen mieheen, jota suku ei hyväksynyt.

Jo 1700-luvulla talolliset alkoivat noudattaa papiston vaatimusta vihkimisestä ennen yhteiselämän alkua. Esiaviollisia suhteita ei maataviljelevien keskuudessa enää hyväksytty. Raskaana oleva talollismorsian oli Hauholla vielä 1700-luvulla harvinainen ilmiö. Useimmiten raskaana olivatkin ne talollismorsiamet, jotka avioituivat tilattomien miesten kanssa. Syynä oli se, että talon perillisen syntymän oli oltava juridisesti varma. Yli yhdeksän kuukautta vihkimisen jälkeen syntynyt lapsi oli varmasti talon isännän. Pahoja puheita tai ilkeitä epäilyksiä isästä ei tällöin perimyksestä voitu suvun tai naapuruston piirissä esittää.

Tilattomilla ei perimysmurheita ollut, joten yhteiselämän alku oli vapaammin järjestettävissä. Tässä on selvä ero maata-

viljelevän väestön ja muiden välillä. Jopa torppareilla oli tiukempi asenne esiaviolliseen suhteeseen kuin esimerkiksi sotilaalla, koska torppa usein siirtyi suvussa. Tämä tiukka ajattelu koski vain maataviljelevien perheiden vanhimpien poikien avioliittoja, ja he yleensä avioituivatkin nuorempina kuin perheen muut lapset. Tämä ehkäisi heidän piirissään aviottomien lasten syntyä. Tilattomien ja talojen nuorempien lasten määrä yhä kasvoi 1700–1800-luvuilla. Heistä yhä useampi aloitti yhteiselämän heti kihlauttuaan. Osittain tähän vaikutti myös se, että lait lieventyivät 1700-luvun lopulla, mutta osittain lakien lieveneminen johtui taas siitä, että aiempien ankarien lakien noudattaminen oli yhä vaikeampaa. Aateliston piirissä 1700-luvulla vapaat suhteet alkoivat olla enemmän sääntö kuin poikkeus.

Jo muutama vihkimätön liitto saattoi tuottaa kylässä tai kaupungissa useita aviottomia lapsia, jotka näkyvät selkeänä piikkinä aviottoman syntyvyyden nousussa. Tällöin syitä aviottomalle syntyvyydelle onkin etsittävä juuri siitä, miksi pari ei avioitunut. Mikä sai aikaan sen, että avioton syntyvyys alkoi nousta juuri 1700-luvun lopulla erittäin nopeasti. Sitä ennen aviottomia Hämeessä syntyi huomattavasti vähemmän. Mitä siis tapahtui? Ja miksi avioton syntyvyys jäi näkyväksi ilmiöksi erityisesti juuri hämäläiselle maaseudulle? 1900-luvulla avioton syntyvyys alkoi taas laskea. Vastuu aviotoman lapsen syntymästä oli myös miehellä, jopa vielä enemmän kuin naisella. Miksi siis mies ei halunnut avioitua?

Avioitumisen vaikeus

Huomioni kiinnittyi jo aineiston keruuvaiheessa siihen, että yhdelle hauholaiselle miehelle syntyi peräti neljä aviotonta lasta lyhyessä ajassa. Fredrik Sakariaanpoika Lilja oli hauholainen reservinsoilas ja perheensä nuorempi poika. Isä ja jo isoisäkin olivat olleet ratsumiehinä

Hyömäen Toralan rusthollissa. Kyseessä oli jo vakaa, tiettyyn säätyyn asettunut perhe. Fredrikille syntyi aviottomia lapsia kolmen eri naisen kanssa. Erikoista oli hänen varhainen ikänsä, sillä hän oli 18-vuotias aloittaessaan hurmaamaan Hauhon Hyömäen naisia. Kaikki nämä kolme naista olivat samaa säätyä kuin Fredrik, mutta useita vuosia häntä vanhempia.

Naisen ja miehen välinen ikäero tilattomien keskuudessa oli usein sellainen, että nainen oli miestä vanhempi. Talollisilla tilanne oli päinvastoin, sillä nuorella talollisnaisella oli paremmat myötäjäiset. Myötäjäiset saattoivat vähentyä, jos talontyttären isä kuoli ja veli avioitui ennen sisaren avioliittoa. Miniän tuloa taloon pidettiin mm. kansanrουνoudessa naimattomille tyttärille huonona asiana. Tilattomilla naisilla taas oli vasta vanhempana säästettyä varallisuutta. Tämä oli yksi syy siihen miksi tilattomilla avioitumisikä oli korkeampi. Fredrik Sakariaanpoikakin avioitui lopulta itseään seitsemän vuotta vanhemman naisen kanssa. Hän ei ollut synnyttänyt Fredrikille aviotonta lasta.

Kun yhteiskunnassa ei ollut tarjolla sosiaaliapua, niin naisen varallisuudella oli avioliiton kannalta yhä suurempi merkitys. Väestö kasvoi erittäin voimakkaasti 1700-luvulla. Valtio kannusti perheiden perustamiseen kaiken tavoin. Tiloja halottiin, torppia perustettiin ja mäkitupia nousi, ja 1740-luvulla syntyivät Suomeen "suuret ikäluokat". Parantuneet sadot ja rauhan aika takasivat sen, että perheissä lapsista entistä useampi eli aikuiseksi. Loputtomiin ei taloja voinut halkoa tai torppia perustaa tai mökkejä rakentaa. 1700-luvun lopulla oli moni nuorukainen sen tosiasian edessä, että avioituminen veisi vielä pahempaan köyhyyteen. Sosiaalinen nousu alkoi olla täysin mahdotonta. Fredrik Sakariaanpoika Lilja oli aikansa ilmentymä. Hänenkaltaisensa edusti uudenlaista miestyyppiä, joka selkeästi uhmasi vallitsevaa ikäikaista elämäntietoa, johon kuului avioliitto ja perhe. Fredrik oli myös

olosuhteiden uhri. Hänen oli vaikeaa löytää paikkaansa yhteisössä. Osittain hän ehkä käytti hyväkseen mahdollisesti ulkonäköään ja omasi ns. hurjan luonnon, joka vetosi naisiin. Fredrik mainittiin käräjillä murtovarkausjutussa ja hän kuoli varsin nuorena hukkumalla heikkoihin jäihin.

Mies ei oikeastaan voinut avioitua ellei hän saavuttanut jotakin vakiintunutta asemaa tai ammattia. Renkinä saattoi elää parhaiten vain poikamiehenä. Tällöin oli vain kaksi vaihtoehtoa: joko naida rahaa ja maata tai elää poikamiehenä. Avioituminen edellytti myös vakiintumista. Mikäli naimisissa oleva mies mieli saada arvostusta tai vaikutusvaltaa, hänen oli elettävä nuhteettomasti. Piikojähtaava isäntä ei kunnioitusta kyläyhteisössä taatusti herättänyt. Naimisissa olevia miehiä ei ollut Hauholla aviottomien lasten isinä kuin harvoin. Osittain siihen oli syynä sekin, että avioliitto solmittiin varsin myöhään.

Avioitumisikä Länsi-Suomessa ja Hämeessä oli korkea, jopa yli 25-vuotta. Yli 30-vuotias ensisynnyttäjä ei ollut tilattomien keskuudessa harvinaisuus 1700-luvulla. Avioituminen ja perheen perustaminen venyi eikä se aina tarkoittanut, että oltaisiin eletty säädyllisesti selibaatissa. Aviottomat lapset olivatkin usein seurausta suhteista, joita solmittiin sopivaa aviopuolisoa etsittäessä tai sitten säästettiin yhdessä rahaa avioliiton varalle. Pitkä kihlaus saattoi purkaantua monista eri syistä. Mies teki sen huomion, että yksin selvisi paremmin kuin perheellisenä itsellisenä. Eikä aina vain mies, vaan jopa nainenkin. Turhan kevyesti solmittu suhde saattoi rakkauden hiipuessa katketa, vaikka olisi syntynyt lapsikin. Parisuhteiden päättymisen syyt olivat varmaan pohjimmiltaan samoja kuin nykyisinkin.

Ja samoin parisuhteen aloitukseen liittyvät ongelmat eivät ole muuttuneet parissasadassa vuodessa. Nuorten naisten kansanlaulut 1800-luvun alussa kertaavat samaa asiaa kuin nykyajan nuortenlehdet:

Pitäisikö suostua sukupuoliseen kanssakäymiseen, kun poika uhkaa muuten jättää. Hylätyksi tuleminen ja vanhaksi-piiksi jääminen oli häpeä. Voiko rakastetun lupauksiin luottaa? *"Poika viekas viettelee ja likka hullu uskoo. Pian poika piikaselta kunnian pois kiskoo. Hyvä on pojan pelata kun likka luvan antaa. Poika itsens pelastaa ja likka häpiän kantaa. Poika puhuu kauniisti likan sängyn eessä. Mesi, maito kielellä ja myrkkyy syämässä."* Vastaavasti nuorten miesten laulut olivat hieman toisenlaisia: *"Likka itse monen kerran otti pojan yöksi. Tuota sitten toisen kerran sanoi pojan työksi. Ei se likka miestä saa, joka oven pojilta sulkee. Pojat paljon vaivan kanssa kyliä pitkin kulkee."*

Avioitumisen kannalta oli hankala myös varattoman säätyläismiehen tilanne, vaikka sitä harvoin tulee ajatelleeksi. Nuoremman säätyläispojan asema oli usein yhtä heikko kuin renkipojalla. Miehen piti ensin luoda ura ja saada kunnan tulot. Varakas säätyläinen ei naittanut tyttärtään köyhälle upseerille ja köyhä upseeri taas ei nainut köyhää säätyläisnaisista. Tällöin säätyläismiehet ottivat usein emännöitsijän, jonka saattoi valita rakkaudesta eikä rahasta. Se ei vaikuttanut miehen asemaan yhteisössä, ja hän saattoi myöhemmin avioitua, jos sopiva ehdokas löytyi. Sen sijaan avioliiton alempisäätyisen naisen kanssa muu säätyläistö tuomitsi. Emännöitsijää ei 1700-luvulla pidetty vaimon rinnalla, vaan vaimon asemassa. Papin oli kovin vaikea saarnata rahvaalle, että vihkimätön liitto oli synty, jos paikallinen kartanonisäntä eli julkisesti emännöitsijänsä kanssa perhe-elämää ilman rangaistuksia.

Sukuunsa sidottu

Naiset olivat kiinteästi suvun ja perheen jäseniä aviottoman lapsen syntymän jälkeenkin. Heidät saatettiin katsoa uhreiksi pikeminkin kuin huonoiksi naisiksi. Miehen kieltäytyminen avioliitosta saattoi

tulla koko suvulle yllätyksenä. Joskus taas pari ei ehkä saanut perheeltä lupaakaan avioitua. Äiti ja lapsi oli helpompi elättää kuin kasvava tilaton perhe varsinkin jos tunteetkin alkoivat jo hiiptua. Molemmat saattoivat myös huomata, että avioliitto ei kannattanut taloudellisesti. Naisia ja heidän aviottomia lapsiaan ei ajettu maantielle, vaan he elivät elämänsä suvun piirissä. Monet hoitivat vanhempansa hautaan ja varsin moni avioitui jossain vaiheessa elämäänsä.

Aviottoman lapsen synnyttänyt nainen ei elänyt kiertävää ja hyljeksittyä elämää siirtyen paikasta toiseen. Yksin elivät 1700-luvun lopun Hauholla vain ne aviottoman lapsen synnyttäneet naiset, joilla ei ollut perhettä. Vanhemmat olivat yleensä kuolleet ja sisarukset muuttaneet muualle. Tällaisessa tilanteessa eli maaseudulla myös monia naimattomia köyhiä naisia, joilla ei ollut aviottomia lapsia. Avioton lapsi saattoi olla joskus myös vanhenevan naisen ainoa turva. Tällöin nuoruudessa tehty harha askel saattoi

myöhemmin osoittautua onneksi. Muistettava on kuitenkin se, että avioton lapsi aina heikensi naisen asemaa yhteisössä. Aviottoman lapsen äidiksi tuskin kukaan halusi. Kaikkien nuorten naisten haaveena oli solmia hyvä avioliitto ja synnyttää lapset turvallisesti avioliitossa. Paine avioitua oli naiselle äärimmäisen kova. Vaikka kohtaloksi koituikin joskus lapsi mutta ei avioliittoa, niin se ei ollut kaiken loppu. Ei ole ollut yhtä "tavallista tarinaa" aviottoman lapsen synnyttäneiden naisten kohtalosta, vaan jokaisen naisen tarina on ollut erilainen.

*Artikkeli perustuu 10.12.2002 Tampereen yliopistossa tarkastettuun lisensiaattityöhön "Huonosti vartioidut tyttäret. Avioton syntyvyys ja avioliitto hauho-
laisissa perheissä Ruotsin ajan lopulla."*